

GA 200. Nova duhovnost i doživljaj Hrista dvadesetog veka

Predavanje I, 17 oktobar 1920. Dornach

U predavanjima koja su ovde održana tokom kursa istorije(1) pomenuto je nekoliko stvari koje je, posebno u današnje vreme, posebno važno razmotriti. Što se tiče istorijskog toka razvoja čovečanstva, na početku se žestoko raspravljalo pitanje da li su istaknute i vodeće pojedinačne ličnosti glavni pokretači ovog razvoja ili ono najvažnije donose mase. U mnogim krugovima ovo je uvek bila tačka spora i zaključci su izvučeni više iz simpatije i antipatije nego iz stvarnog znanja. To je činjenica koju bih, u izvesnom smislu, želeo da navedem kao veoma važnu.

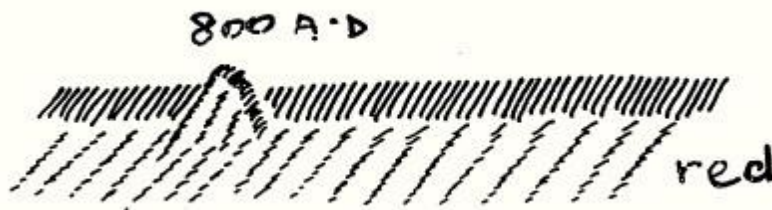
Još jedna činjenica koju bih, gledajući istoriju, želeo da pomenem zbog njene važnosti je sledeća. Početkom 19. veka **Vilhelm fon Humbolt** (2) je došao do definitivne izjave, navodeći da se istorija mora tretirati na takav način da se ne samo razmatraju pojedinačne činjenice koje se mogu posmatrati spolja u fizičkom svetu, već se, iz sveobuhvatne sintetizujuće sile, vidi šta je u njoj. U raspletu priče možete naći samo nekoga ko zna da dobije punu sliku o činjenicama na neki poetski način, a zapravo stvara istinitu sliku. Skrenuta je pažnja i na to kako se u toku 19. veka tada posebno razvijao upravo suprotan istorijski način mišljenja i pristupa i da se u istoriji nisu težile idejama, već se razvijao samo smisao za spoljašnji svet činjenica. Takođe je skrenuta pažnja na činjenicu da je, u vezi sa potonjem, može doći do jasnoće samo kroz duhovnu nauku, jer sama duhovna nauka može otkriti prave pokretačke snage istorijske evolucije čovečanstva.

Takva duhovna nauka još nije bila na dohvat ruke Humboltu. Govorio je o idejama, ali ideje zapravo nemaju pokretačku snagu [sopstvenu]. Ideje kao takve su apstrakcije, kao što sam juče pomenuo ovde. (3) I svako ko želi da pronađe ideje kao pokretačke snage istorije nikada ne bi mogao da dokaže da ideje zaista išta čine jer nemaju ništa od stvarne suštine, i samo nešto suštinsko može učiniti bilo šta.. Duhovna nauka ukazuje na stvarne duhovne sile koje stoje iza čulno-fizičkih činjenica, a u stvarnim duhovnim silama poput ovih borave pokretačke sile istorije, iako će te duhovne sile morati da se izraze za ljudska bića kroz ideje.

Ali o ovim stvarima dolazimo do jasnoće tek kada se sa duhovno-naučne tačke gledišta zadubimo u istorijski razvoj čovečanstva i to ćemo učiniti danas na način da kroz naša razmatranja dođemo do određenih činjenica koje će upravo za pronicljiv sud o situaciji savremenog čovečanstva biti od značaja.

Često sam pominjao (4) da bi duhovna nauka, ako pogleda istoriju, zapravo morala da se bavi simptomatologijom; simptomatologija koju čini činjenica da je čovek svestan da iza onoga što teče kao struja fizičko-čulnih činjenica leže duhovne pokretačke snage. Ali svuda u istorijskom razvoju postoje trenuci kada ono što mora biti stvarno i suština (das eigentlich Wesenhafte) ispliva na površinu kao simptom i može se pronicljivo suditi iz fenomena samo ako se ima mogućnost da prodre dalje. duboko iz njihovih sopstvenih pojava u dubini istorijskog razvoja.

Želeo bih da ovo razjasnim jednostavnim dijagramom. Pretpostavimo da je to tok istorijskih činjenica (vidi dijagram). Pokretačke snage leže, prema običnom posmatranju, ispod toka ovih događaja. A ako oko duše posmatra tok na ovaj način, onda bi istinska aktivnost pokretačkih sila bila ispod njega (crveno). Ali postoje značajne tačke u ovom toku događaja. A ove značajne tačke odlikuju se činjenicom da ono što bi inače bilo skriveno, ovde izlazi na površinu. Tako možemo reći: Ovde se u određenoj pojavi, koju samo valja valjano proceniti, moglo osvestiti nešto što inače svuda deluje, ali se ne pokazuje u tako značajnoj manifestaciji.

Pretpostavimo da se ovo (vidi dijagram) dogodilo u nekoj godini svetske istorije, recimo oko 800. godine nove ere. Ono što je bilo značajno za Evropu, da kažemo Zapadnu Evropu, bilo je, naravno, na delu i pre ovoga i posle, ali se nije odigralo tako značajno u vremenu pre i posle kao ovde. Ako se ukaže na ovakav način gledanja na istoriju, način na koji se posmatraju značajni momenti, takav metod bi bio u potpunoj saglasnosti sa getianizmom. Jer Gete je generalno želeo da se celokupna percepcija sveta usmeri na značajne tačke i da se onda, na osnovu onoga što se iz tih tačaka vidi, prepozna preostali sadržaj svetskih zbivanja. **Gete** kaže za ovo (5) da je među obiljem činjenica važno **pronaći značajnu tačku** sa koje se mogu videti susedna područja i iz koje se mnogo toga može razabrati.

Dakle, uzmimo ove godine 800 d. C. Ovde možemo ukazati na činjenicu iz istorije zapadnoevropskog čovečanstva koja bi, sa stanovišta uobičajenog pristupa istoriji, mogla izgledati beznačajna, koja možda nije vredna pažnje. Ono što se obično naziva istorijom, ali što je, međutim, za dublju viziju razvoja čovečanstva značajno. Otprilike ove godine došlo je do neke vrste teološke rasprave između čoveka koji je bio neka vrsta dvorskog filozofa franačkog kraljevstva, **Alkuina**,⁽⁶⁾ i Grka koji je takođe živio u to vreme u kraljevstvu Franaka. Grk, koji se prirodno osećao prijatno sa posebnim psihičkom konstitucijom grčkih naroda koji je nasledio, želeo je da dođe do pronicljivog suda o principima hrišćanstva i došao je do koncepta iskupljenja. Postavio je pitanje: Kome je, u otkupljenju kroz Hrista Isusa, zapravo plaćen otkup? On, grčki mislilac, došao je do zaključka da je otkup plaćen za smrt. Dakle, u izvesnom smislu, to je bila neka vrsta teorije iskupljenja koju je ovaj Grk razvio iz svog svegrčkog načina razmišljanja, koji je sada počeo da se upoznaje sa hrišćanstvom. Otkupnina je plaćena Smrti od strane kosmičkih sila.

Alkuin, koji je u to vreme bio u toj teološkoj struji koja je kasnije postala odlučujući faktor za razvoj Rimokatoličke crkve Zapada, na sledeći način je raspravljao o onome što je Grk tvrdio. Rekao je: Otkupnina se može platiti samo biću koje stvarno

postoji. Ali smrt nema stvarnost, smrt je samo spoljna granica stvarnosti, sama smrt nije stvarna, i stoga novac za otkup nije mogao biti isplaćen Smrti.

Ono što je ovde važno je da se ne kritikuje Alkuinov način razmišljanja. Jer nekome ko u određenoj meri može da sagleda međusobne odnose činjenica, stav da smrt nije stvarna liči na stav da hladnoća nije stvarna, već samo smanjenje hladnoće to je samo mala toplota. Pošto hladnoća nije prava, neću nositi kaput zimi jer se neću zaštititi od nečega što nije stvarno. Ali to ćemo ostaviti po strani. Radije želimo da diskusiju između Alkuina i Grka shvatimo čisto pozitivno i pitamo šta se tamo zaista dešava. Zato što je prilično upečatljivo da nije reč o samom konceptu iskupljenja. Ne raspravlja se na način da u nekom smislu obe ličnosti, grčki teolog i rimokatolik prihvataju isto gledište, već na način da rimokatolički teolog potpuno promeni tačku gledišta pre nego što je preuzme. On ne nastavlja da priča kao što je upravo govorio, već umesto toga pomera celu temu u potpuno drugom pravcu. Pitanje: Da li je smrt nešto stvarno ili nije? —i primećuje da smrt zaista nije stvarna.

Ovo nas od samog početka dovodi do činjenice da se ovde sudaraju dve tačke gledišta koje proizilaze iz potpuno različitih konstitucija duše. I zaista je to slučaj. Grk je nastavio, takoreći, pravac koji je u grčkoj kulturi u osnovi nestao između Platona i Aristotela. U **Platonu** je još bilo nešto živo od drevne mudrosti čovečanstva; ta mudrost koja nas vodi na drevni Orijent gde je, u stvari, u drevnim vremenima živela iskonska mudrost, ali je onda sve više padala u dekadenciju. Kod Platona, ako možemo da ga pravilno razumemo, nalazimo poslednje izdanke, ako ih mogu tako nazvati, one iskonske orijentalne mudrosti. A onda se, kao metamorfoza koja se ubrzano razvija, uspostavlja aristotelizam u kome on, u osnovi, predstavlja sasvim drugačiju konstituciju duše od platonovskog. **Aristotelizam** predstavlja sasvim drugačiji element u razvoju čovečanstva od platonizma. A, ako nastavimo dalje od aristotelizma, on takođe poprima različite oblike, različite metamorfoze, ali sve one imaju prepoznatljivu sličnost. Tako vidimo kako platonizam opstaje kao antičko nasleđe kod ovog Grka koji mora da se bori protiv Alkuina, a kako je kod Alkuina, pak, već prisutan aristotelizam. I mi se okrećemo, gledajući ove dve osobe, na ono kolebanje koje se dogodilo na evropskom tlu između dva — ne može se zaista reći pogleda na svet— već dve ljudske konstitucije duše, od kojih jedna ima svoje poreklo u antici na Orijentu, a druga, koji ne nalazimo na Orijentu, ali koji je, prodirući kasnije, nastao u centralnim regionima civilizacije i prvi ga je shvatio Aristotel. Kod Aristotela, međutim, ovo zvuči samo kao tiha prva nota, pošto je veći deo grčke kulture još uvek bio živ u njemu. Zatim se sa posebnom žestinom razvija u rimskoj kulturi u kojoj je bio pripremljen mnogo pre Aristotela i, zaista, pre Platona. Da bismo mogli da vidimo kako se od 8. veka pre nove ere na italijanskom poluostrvu pripremala posebna kultura, ili njeni prvi znaci, zajedno sa onom koja je živela na grčkom poluostrvu kao neka vrsta poslednjeg izdanka orijentalnog konstitucija duše. A kada se udubimo u razlike između ova dva načina ljudske misli, nalazimo važne istorijske impulse. Jer ono što se izražava u ovim načinima mišljenja kasnije je prešlo u emocionalni život ljudskih bića; u konfiguraciji ljudskih postupaka i tako dalje.

Sada se možemo zapitati: Šta je onda živelo u onome što se u antici razvilo kao pogled na svet na Istoku, a potom, kao zakasneli, našlo svoje [poslednje] potomstvo u platonizmu i, zaista, još uvek živi u neoplatonizmu? Bila je to veoma duhovna kultura koja je nastala iz unutrašnje percepcije koja je živela eminentno u slikama, u mašti; ali slike koje nisu impregnirane punom svešću, o sopstvu ljudskih bića. U duhovnom životu drevnog Istoka, čiji su Veda i Vedanta poslednji odjeci, otvorile su se veličanstvene slike onoga što živi u ljudskom biću kao duhovnom. Ali postojao je na neki način — molim vas, nemojte pogrešno shvatiti reč i nemojte je mešati sa običnim snovima — postojao je na mračan način, kao san, tako da ovaj život duše nije bio prožet (durchvellt) i ozračen (durchstrahlt). Za ono što živi u čoveku kada postane jasno svestan svog 'Ja' i sopstvenog bića. Orijeentalac je bio svestan da je njegovo biće postojalo pre rođenja, da se kroz smrt vraća u duhovni svet u kome je postojalo pre rođenja ili začeca. Orijeentalci su razmišljali o tome šta se smatra rođenjima i smrtima. Ali on nije video taj unutrašnji osećaj koji živi u „ja jesam“. Bilo je kao da je dosadno i mutno, kao da se prelilo u široku percepciju duše (Gesamtseelenanschauung) koja nije bila koncentrisana do tačke kao što je samo iskustvo. Dakle, šta je Orijeentalac zaista gledao kada je posedovao svoju instinktivnu percepciju?

Koliko je ova konstitucija istočnjačke duše bila potpuno drugačija od onog kasnijeg čovečanstva, još uvek se može osetiti kada se, radi razumevanja ovoga i možda tako pripremljenog kroz duhovnu nauku, meditativno uroni u one izvanredne spise koji se pripisuju **Dionisu. Areopagitu.**(7) Neću sada da ulazim u pitanje autorstva, već sam o tome govorio u nekoliko navrata. Tamo se o 'ništa' (das Nichts) još uvek govori kao o stvarnosti, a postojanje spoljašnjeg sveta, kako ga neko vidi u običnoj svesti, jednostavno je u suprotnosti sa ovim [ništa] kao drugačijom stvarnošću. Ova priča o ništavilu se nastavlja. Njegovi odjeci se još uvek mogu naći kod **Skota Erigene** (8), koji je živio na dvoru Karla Čelavog, a poslednji odjek tada nalazimo u 15. veku kod Nikole Kuzanskog (9) Ali šta je značilo ništavilo koje se nalazi kod Dionisija Areopagita i da o čemu je orijentalac govorio kao o nečem očiglednom za njega? To onda potpuno nestaje. Šta je bilo ovo ništa za orijentalce? Za njih je to bilo nešto stvarno. Okrenuo bi pogled na svet čula oko sebe i rekao: Ovaj svet čula prostire se u prostoru, teče u vremenu, a u svetu običnog života, prostire se u prostoru, a kaže se da ono što se prostire u prostoru i teče u vremenu je **nešto**.

Ali ono što je Orijeentalac video, ono što je za njega bila realnost, ono što prolazi kroz rađanje i umiranje, nije bilo sadržano u prostoru u kome se nalaze minerali, u kome se razvijaju biljke, kreću se životinje, i gde se čovek kao fizičko biće kreće i dela. A nije sadržano ni u tom vremenu u kome se proizvode naše misli, osećanja i impulsi volje. Orijeentalac je bio potpuno svestan da se mora ići dalje od ovog prostora u kome se fizičke stvari šire i kreću, i dalje od ovog vremena u kome su aktivne naše duševne snage običnog života. Mora se ući u sasvim drugi svet; taj svet koji je, zbog postojanja spoljašnjeg vremena i prostora, jedno ništa ali, međutim i, nešto stvarno.

Kada Evropljanin ima pedeset franaka, ima nešto. Ako potroši dvadeset pet franaka ovoga, još uvek ima dvadeset pet franaka; ako potroši petnaest franaka, ostaje mu još deset; ako ovo potroši nema ništa. Ako sada nastavi da troši, ima dugova od pet, deset, petnaest, dvadeset pet franaka. On još nema ništa; ali, istina, ima nešto

sasvim stvarno kada, umesto praznog novčanika, ima dvadeset pet ili pedeset franaka duga. U stvarnom svetu to takođe znači nešto veoma stvarno ako je neko u dugovima. Velika je razlika u čitavoj životnoj situaciji između toga da nemate ništa i da imate pedeset franaka duga. Ovi dugovi od pedeset franaka su jednako uticajna sila u životnoj situaciji kao što je, s druge strane, i u suprotnom smislu, pedeset franaka kredita. U ovoj oblasti, Evropljanin će verovatno priznati realnost duga, jer u stvarnom svetu uvek mora da postoji nešto kada je neko dužan. Dugovi koje neko ima sa samim sobom dalje mogu izgledati kao veoma negativan iznos, ali za osobu kojoj se duguju oni su veoma pozitivan iznos.

Dakle, kada nije samo stvar pojedinca već i sveta, suprotna strana nule od kreditne strane je zapravo vrlo stvarna stvar. Orientalac je osećao, ne zato što je nekako spekulisao o tome, već zato što je njegova percepcija to zahtevala, osećao je: Ovde, s jedne strane, doživljam ono što se ne može posmatrati u prostoru ili vremenu; nešto što za stvari i događaje u prostoru i vremenu nije ništa ali koje je, međutim, ipak jedna stvarnost, ali drugačija stvarnost.

Tek kroz nesporazum nastalo je ono što je zapadna civilizacija preduzela pod vođstvom Rima: stvaranje sveta iz ničega sa 'ništa' viđenim kao apsolutnu 'nulu'. Na Istoku, gde su ove stvari prvobitno začete, svet ne nastaje ni iz čega nego iz stvarnosti koju sam upravo naveo. A eho onoga što vibrira u svim istočnjačkim idejama do Platona – večni impuls antičkog pogleda na svet – živeo je u Grku koji je, na dvoru Karla Velikog, morao da raspravlja o Alkuinu. I u ovom teologu Alkuin je živeo odbacivanjem duhovnog života kome je na Istoku ovo 'ništavilo' bilo spoljašnji oblik. I tako, kada je Grk govorio o smrti, čiji su uzroci u duhovnom svetu, kao o nečem stvarnom,

Vidite, ceo polaritet između starog orijentalnog načina mišljenja, koji seže do Platona, i onoga što je usledilo kasnije, izražen je u ovom [jednom] značajnom trenutku kada je Alkuin raspravljao na dvoru Karla Velikog sa Grkom. Jer šta je u međuvremenu ušlo u evropsku civilizaciju od Platona, posebno kroz širenje romanizma? Ušao je ovakav način razmišljanja, koji se mora razumeti po tome što je usmeren pre svega na ono što ljudsko biće doživljava između rođenja i smrti. A konstitucija duše koja se bavi uglavnom iskustvima ljudskog bića između rođenja i smrti je logička, pravna, logičko-dijalektičko-pravna. Istok nije imao ništa logičke, dijalektičke i, još manje, pravne prirode. Zapad je tako snažno uneo logično, pravno razmišljanje u istočnjački način razmišljanja da i sami nalazimo religiozno osećanje prožeto legalističkim elementom. U Sikstinskoj kapeli u Rimu, oslikanoj majstorskom rukom Mikelandela, vidimo Hrista kao sudiju koji lebdi nad dobrim i zlom.

U razmišljanja o toku sveta ušao je pravni, dijalektički element. Ovo je bilo potpuno strano istočnom načinu razmišljanja. Tu nije bilo ničeg poput krivice i otkupljenja ili iskupljenja. Jer [u ovom istočnjačkom načinu razmišljanja] to je bila upravo ona vizija metamorfoze kroz koju se večni element [u ljudskom biću] transformiše kroz rađanja i smrti. Bilo je ono što živi u konceptu karme. Kasnije se, međutim, sve fiksiralo na način sagledavanja stvari koji je u stvarnosti jedino validan i može obuhvatiti samo život između rođenja i smrti. Ali ovaj život između rođenja i smrti bio je upravo ono

što je izmicalo orijentalcu. Mnogo više je gledao u centar čovekovog bića. Malo je razumeo šta se dogodilo između rođenja i smrti. I sada, unutar ove zapadne kulture, način razmišljanja koji uglavnom razume šta se dešava u periodu između rođenja i smrti povećao se [i učinio] kroz one sile koje ljudsko biće poseduje zahvaljujući tome što je svoju dušu i duhovnu prirodu zaodenuo fizičkim i eterskim telom. U ovoj konstituciji, u unutrašnjem iskustvu elementa duše i duha i u prirodi ovog iskustva, koje proizilazi iz činjenice da je čovek uronjen sa svojom dušom i prirodom duha u fizičko telo, dolazi unutrašnje razumevanje 'Ja'. Zato se na Zapadu dešava da čovek oseća unutrašnji impuls da zgrabi svoje „Ja“ kao nešto božansko. Vidimo da se kod srednjovekovnih mistika javlja ovaj impuls da razumeju 'Ja' kao nešto božansko; u **Ekartu**, u **Tauleru** i u dr. Razumevanje 'Ja' kristališe u punoj snazi u srednjoj (ili centralnoj) kulturi. Dakle, možemo razlikovati istočnu kulturu – vreme u kojem se 'Ja' prvi put doživljava, ali nejasno - i srednju (ili centralnoj) kulturu, uglavnom onu u kojoj se 'Ja' doživljava. I vidimo kako se ovo 'Ja' doživljava u višestrukim metamorfozama. Prvo, na taj slabašan i nastajajući način na koji se pojavljuje kod Ekarta, Taulera i drugih mistika, a zatim, sve jasnije, tokom razvoja svega što može da potiče iz ove kulture sopstva.

Tada vidimo kako se u okviru Ja-kulture Centra pojavljuje još jedan aspekt. Krajem osamnaestog veka kod **Kanta** (10) izlazi na videlo nešto što se, u osnovi, ne može objasniti naprednim tokom ove kulture sopstva. Šta je to što se pojavljuje kroz Kanta? Kant gleda u našu percepciju, naše shvatanje (Erkennen) prirode i ne može to da prihvati. Poznavanje prirode se za njega raspada na subjektivne tačke gledišta (Subjektivitaten); on ne prodire do 'Ja' uprkos tome što o tome neprestano govori i čak bi, u nekim kategorijama, u svojim percepcijama vremena i prostora, želeo da obuhvati celu prirodu kroz 'Ja'. Međutim, to se ne kreće k pravom doživljaju 'Ja'. On takođe gradi praktičnu filozofiju s kategoričkim imperativom koji bi trebalo da se manifestuje iz nedokučivih predela ljudske duše. Ovde se opet 'ja' ne pojavljuje.

U Kantovoj filozofiji to je čudno. U tome leži puna težina dijalektike, logičko-dijalektičko-pravnog mišljenja, u kojoj sve teži k sopstvu, ali ne može dostići tačku stvarnog filozofskog razumevanja sopstva. Mora da postoji nešto što to ovde sprečava. Zatim dolazi **Fihte**, **Kantov učenik**, koji svom snagom želi da sva njegova filozofija proizilazi iz „Ja“ i koji zbog svoje jednostavnosti predstavlja frazu: „**ja jesam**“ kao vrhovni princip svoje filozofije. I sve što je istinski naučno mora da sledi iz ovog „ja jesam“. Trebalo bi biti u stanju, takoreći, zaključiti, iz ovog „ja jesam“ iščitati potpunu sliku sveta. Kant ne može da dostigne „ja jesam“. Odmah zatim, Fihte, još uvek Kantov učenik, baca na njega „ja jesam“. I svi se čude: ovo je Kantov učenik koji tako govori! A Fihte kaže: (11) Koliko on to može da razume, Kant, da je zaista mogao da misli do kraja, morao bi da misli isto što i ja. Fihteu je toliko neobjašnjivo da Kant misli drugačije od njega, da kaže: Ako bi Kant stvari doveo do njihovog potpunog zaključka, morao bi da razmišlja [kao i ja]; i on bi morao da dođe do 'ja jesam'. A Fihte to još jasnije izražava kada kaže: Radije bih svaku kritiku Kanta shvatio kao nasumičnu igru nasumično pomešanih ideja nego da je smatram delom ljudskog uma, ako moja filozofija ne sledi logički iz Kantove. Kant, naravno, to odbacuje. On ne želi da ima veze sa zaključcima koje je izveo Fihte.

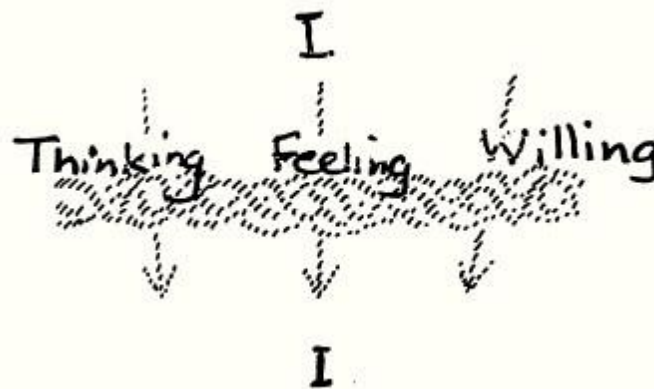
Sada vidimo kako iz Fihtea sledi ono što je tada cvetalo kao nemačka idealistička filozofija kod **Šelinga i Hegela** i što je izazvalo sve bitke o kojima sam delimično govorio u svojim predavanjima o granicama poznavanja prirode.(12) Ali nalazimo nešto interesantno. Vidimo kako Hegel živi u kristalnom [mentalnom] okviru logičko-dijalektičko-pravnog elementa i izvlači iz njega pogled na svet, ali pogled na svet kojeg zanima samo ono što se dešava između rođenja i smrti. Možete proći kroz svu Hegelovu filozofiju i nećete naći ništa što ide dalje od rođenja i smrti. Ona sve u svetskoj istoriji, religiji, umetnosti i nauci ograničava isključivo na iskustva koja se dešavaju između rođenja i smrti.

Šta je onda čudno što se ovde dogodilo? Sada, ono što je izašlo na videlo kod Fihtea, Šelinga i Hegela — ovaj snažniji razvoj osnovne kulture u kojoj je „Ja“ došlo do pune svesti, do unutrašnjeg iskustva — još uvek je bila samo reakcija, poslednja reakcija na nešto drugo. Jer Kanta se može razumeti samo kada se pravilno uzme u obzir sledeće. (Sada dolazim do još jedne značajne tačke kojoj se mnogo može pripisati.) Vidite, Kant je još uvek bio — to je jasno vidljivo u njegovim ranim spisima — učenik racionalizma osamnaestog veka, koji je živeo sa genijalnošću u Lajbnicu i sa pedantnošću u Volf-u. Vidi se da je za ovaj racionalizam važno da se istinski ne dođe do duhovne realnosti. Prema tome, Kant je to odbacio: ovu 'stvar po sebi' kako ju je on nazvao, ali mu je bilo važno da je dokaže. Testirajte sigurno! I u tom pogledu su Kantovi spisi izuzetni. Napisao je svoju **Kritiku čistog razuma** u kojoj se zapravo pita: 'Kakav mora biti svet da se u njemu stvari mogu dokazati?' Ne 'Koje su realnosti u njemu?' Ali u stvarnosti on pita: 'Kako da zamislim svet da logički, dijalektički, mogu da testiram u njemu?' **To je jedina stvar** koja ga se tiče, pa zato u svojim Prologomenama on pokušava da svakoj budućoj metafizici koja tvrdi da je istinski naučna, jedna metafizika za ono što se u njegovom načinu razmišljanja može dokazati: **'Ma napolje sve ostalo! Neka đavo uzme stvarnost sveta, samo daj da imam mogućnost da dokazujem! Šta me briga šta je stvarnost; Ako ne mogu da dokažem, neću brinuti o tome!**

Pojedinci, naravno, nisu mislili na ovaj način, oni koji su pisali knjige poput, na primer, **Kristijana Volfa** (13) *Vernünftige Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt* (Obrazložene misli o Bogu, svetu i duši čovekovo, i svemu uopšte). Ono što im je bilo važno je da imaju čist samostalan sistem testiranja, na način na koji oni gledaju na testiranje. Kant je živeo u ovoj sferi, ali je tu još uvek bilo nečega što se, iako je izrastalo iz pogleda na svet Centra, ipak uklopilo u njega. Ali Kant je imao još nešto što čini neobjašnjivim kako je mogao postati Fihteov učitelj. Pa ipak, on stimuliše Fihtea da bi ga podigao, a Fihte se vraća sa snažnim naglaskom na 'ja jesam'; U stvari, on se ne vraća sa dokazima — oni se ne bi tražili kod Fihtea — već sa potpuno razvijenim unutrašnjim životom duše. Kod Fihtea se sa svom snagom unutrašnjeg života duše pojavljuje ono što, kod Volfovaca i Lajbnicovaca, može izgledati neukusno. Fihte gradi svoju filozofiju, u obilju čistih pojmova, od 'ja jesam'; ali u njemu su puni života. Ima ih i kod Šelinga i kod Hegela. Dakle, šta se dogodilo Kantu, ko je bio most? Sada dolazimo do značajne tačke kada se prati kako se Kant razvijao. Ovom Volfovom učeniku desilo se još nešto zbog činjenice da ga je engleski filozof **Dejvid Hjum** (14) probudio, kako sam Kant kaže, iz dogmatske omamljenosti. Što je Kant ovde uneo što Fihte više

nije mogao da razume? Ovde je Kant ušao — to mu nije odgovaralo jer je bio previše uključen u kulturu srednje Evrope — ono što je sada kultura Zapada. Došao je da ga pronade u ličnosti Dejvida Hjuma i tu je kultura Zapada ušla u Kanta. A šta je posebnost [ove kulture]? U istočnoj kulturi nalazimo da 'Ja' još uvek živi ispod, nejasno, u stanju sna u iskustvima duše koja se izražavaju, šire, u imaginativnim slikama. U zapadnoj kulturi nalazimo da je, u izvesnom smislu, 'Ja' ugušen (erdrückt) čisto spoljašnjim fenomenima (Tatsachen). 'Ja' je svakako prisutno, i nije nejasno prisutno, ali ulazi u fenomene. I ovde, na primer, ljudi razvijaju čudnu psihologiju. Ovde ne govorimo o životu duše kao što je to činio Fihte, koji je želeo da sve razreši iz jedne tačke 'Ja', već govorimo o mislima koje se spajaju asocijacijom. Ljudi govore o osećanjima, mentalnim slikama i senzacijama, i kažu da su oni povezani, a takođe se povezuju impulsima volje. O unutrašnjem životu duše govori se u terminima povezanih misli.

Fihte govori o 'Ja'; ovo zrači misli. Na Zapadu je „Ja“ potpuno izostavljeno jer je apsorbovano, upijano mislima i osećanjima prema kojima se čovek ophodi kao da su nezavisni od njega, ponovo ih povezujući i razdvajajući. I prati se život duše kao da su mentalne slike spojene i razdvojene. Čitajte **Spensera**, (15) čitajte **Džona Stjuarta Mila** (16) čitajte američke filozofe. Kada počnu da govore o psihologiji, postoji ta čudna vizija koja ne isključuje 'Ja' kao na Istoku, jer je tamo slabo razvijena, ali koja u potpunosti zahteva 'Ja'; ostavljajući je, međutim, da tone u misaoni, sentimentalni i voljni život duše. Moglo bi se reći: Na orijentalnom 'Ja' je još uvek **iznad** razmišljanja, osećanja i volje; još se nije spustilo na nivo mišljenja, osećanja i volje. U ljudskom biću zapadne kulture, 'Ja' je već ispod ove sfere. Ona je ispod površine mišljenja, osećanja i htenja, tako da se ja više ne primećuje, i tada se govori o mišljenju, osećanju i htenju kao nezavisnim snagama.

To je ono što je Kantu došlo u obliku filozofije Dejvida Hjuma. Tada se središnji region zemaljske kulture još uvek tome u punoj snazi suprotstavljao kod Fihtea, Šelinga i Hegela. Posle njih, kultura Zapada preplavljuje sve tamo, sa darvinizmom i spenserizmom.

Biće moguće razumeti šta se dešava u razvoju čovečanstva samo ako se istraže ove dublje sile. Tada se otkriva da se na Istoku prirodno razvilo nešto što je zaista bio čisto duhovni život. U centralnim oblastima razvijalo se nešto što je bilo dijalektičko-

pravno, što je u stvari rodilo ideju države, jer se na to može primeniti. Mislioci poput Fihtea, Šelunga i Hegela su ti koji sa ogromnom simpatijom grade jedinstvenu sliku (Gebilde) države. Ali tada na Zapadu nastaje kultura koja proizlazi iz konstitucije duše u kojoj je 'Ja' apsorbovano, prati svoj tok ispod nivoa mišljenja, osećanja i volje; i gde se u mentalnom i emocionalnom životu govori o asocijacijama. Dabogda da se ova misao primeni na ekonomski život! To je njeno pravo mesto. Ljudi su potpuno pogrešili kada su počeli da primenjuju [ovo razmišljanje] na nešto drugo osim na ekonomsk život. To je njeno pravo mesto. A da su Spenser, Džon Stjuart Mil i Dejvid Hjum primenili na institucije ekonomskog života ono što su rušili filozofijom, to bi bilo veličanstveno. Da su ljudska bića koja žive u srednjoj Evropi ograničila državu ono što im je dato kao prirodna zadužbina, i da nisu hteli, istovremeno, da uključe i duhovni život i ekonomski život, moglo bi iz toga proizaći nešto veličanstveno. Jer sa onim što je Hegel mogao misliti, sa onim što je mogao misliti Fihte, bilo bi moguće — da je neko ostao unutar pravno-političke konfiguracije koju, **u tročlanom organizmu**, želimo da odvojimo kao strukturu države (17) —da bi postigli nešto zaista sjajno. Ali, pošto je ideja da moraju da stvore strukturu za državu koja uključuje ekonomski i duhovni život bila u tim umovima, pojavile su se samo karikature umesto pravog oblika za državu. A duhovni život je ionako bio tek tekovina sa drevnog Istoka. Samo ljudi nisu znali da još žive na ovom nasleđu drevnog istoka. Korisne izjave, na primer, hrišćanske teologije – zaista, korisne izjave čak i unutar naših materijalističkih nauka – su ili nasleđe sa drevnog Orijenta, ili pomak od dijalektičko-pravnog mišljenja, ili su već usvojene, kao što je učinio Spenser i Mil, od zapadne kulture posebno pogodne za ekonomski život.

Tako se duhovna misao drevnog Orijenta proširila zemljom, ali na instinktivni način koji je danas beskoristan. Zato što je danas dekadentna, ta dijalektičko-politička misao koja je ostala zastarela zbog svetske katastrofe (Prvi svetski rat). Jer nije bilo nikog manje sposobnog da razmišlja ekonomski od učenika Fihtea, Šelunga i Hegela. Kada su počeli da stvaraju državu koja će, pre svega, postati velika kroz svoju ekonomiju, nužno su (selbstverstandlich) morali da propadnu, jer to nije bilo ono čime su, po prirodi, bili obdareni. U skladu s istorijskim razvojem čovečanstva, duhovna misao, politička misao i ekonomska misao bile su raspoređene na Istoku, Centru i Zapadu, respektivno. Ali došli smo do tačke u razvoju čovečanstva gde se razumevanje, zajedničko razumevanje, mora podjednako proširiti na celo čovečanstvo. Kako se ovo može dogoditi?

To se može desiti samo iz kulture inicijacije, iz nove duhovne nauke, koja se ne razvija jednostrano, već sve što se pojavljuje u svim oblastima smatra trojstvom koje je evoluiralo samo od sebe. Ova nauka mora zaista razmotriti trostruki aspekt i u društvenom životu; u ovom slučaju (kao trostruko) koje obuhvata celu zemlju. Duhovna nauka se, međutim, ne može proširiti prirodnim sposobnostima; mogu je širiti samo ljudi koji prihvataju one koji vide ove stvari, koji mogu istinski da dožive duhovno carstvo, političko carstvo i ekonomsko carstvo kao tri odvojena područja. Jedinstvo ljudskih bića na celoj zemlji je zbog činjenice da **oni u sebi sastavljaju** ono što je podeljeno na tri sfere. Oni sami to organizuju u društvenom organizmu tako da može da postoji u harmoniji pred njihovim očima. Ovo, međutim, može biti praćeno samo duhovno-naučnim usavršavanjem. I mi smo ovde na jednoj tački gde

moramo da kažemo: u antici vidimo pojedinačne ličnosti, vidimo ih kako svojim rečima izražavaju kakav je bio duh tog doba. Ali kada ga pažljivo ispitamo — u orijentalnoj kulturi, na primer — nalazimo da, u osnovi, jedna konstitucija duše živi instinktivno u masama na značajan način; sasvim prirodno složio sam se sa onim o čemu su ti pojedinci govorili i vidimo ih kako svojim rečima izražavaju ono što je bio duh vremena.

Ova prepiska je, međutim, bivala sve ređa. U našem vremenu vidimo razvoj suprotne krajnosti. Vidimo da se u masama pojavljuju instinkti koji su suprotni od onoga što je korisno za čovečanstvo. Vidimo da se pojavljuju stvari koje apsolutno zahtevaju kvalitete koji se mogu javiti kod pojedinaca koji su sposobni da prodru u dubine duhovne nauke. Nikakvo dobro neće proizaći iz nagona, već samo od razumevanja (o čemu je ovde govorio i dr Unger) (18) koje, kako se često naglašava, svako ljudsko biće može doprineti duhovnom isledniku ako se ovaj zaista otvori zdravom ljudskom razumu. Tako će doći do jedne kulture u kojoj će pojedinačna individua, sa svojim sve dubljim prodiranjem u dubine duhovnog sveta, imati poseban značaj i u kojoj će onaj ko prodre na ovaj način biti cenjen kao neko kome se vrednuje radu nekoj umetnosti. Ne idete kod krojača da vam naprave čizme ili kod obučara da vas obrije, pa zašto bi ljudi išli kod nekog drugog da bi dobili ono što im je potrebno kao pogled na svet osim osobe u koja je inicirana? A upravo je to, posebno danas i u najintenzivnijem smislu, neophodno za dobro ljudskih bića, iako protiv toga postoji reakcija, što pokazuje kako se čovečanstvo i dalje opire onome što mu je korisno. Ovo je strašna bitka, teška situacija u kojoj se nalazimo.

Ni u jednom drugom trenutku nije postojala veća potreba da se pažljivo sluša šta pojedinci znaju o jednoj ili drugoj stvari. Niti je postojala veća potreba da ljudi sa poznavanjem određenih predmetnih oblasti aktivno učestvuju u društvenom životu, ne iz verovanja u autoritet, već iz zdravog razuma i saglasnosti zasnovane na zdravom razumu. Ali instinkti se u početku suprotstavljaju, a ljudi veruju da se nešto dobro može postići ako se sve izravna. Ovo je ozbiljna bitka u kojoj se nalazimo. Simpatije i antipatije ovde ne vrede, niti život u parolama. Samo jasno sagledavanje činjenica može pomoći. Zato što se danas rešavaju velika pitanja: pitanja da li je važan pojedinac ili masa. U drugim vremenima to nije bilo važno jer su se masa i pojedinac slagali; pojedinci su, u izvesnom smislu, jednostavno govorili za mase. Sve smo bliže i bliži onom vremenu kada pojedinac mora u potpunosti da pronađe u sebi izvor onoga što mora da pronađe i što će potom da stavi u društveni život; i [ono što sada vidimo] je samo poslednji otpor protiv ove validnosti pojedinca i sve većeg broja pojedinaca. Može se jasno videti kako se ono što pokazuje duhovna nauka takođe svuda dokazuje na ovim značajnim tačkama. Govorimo o asocijacijama, udruženjima, koja su neophodna u ekonomskom životu, a za to koristimo posebnu misao. Ovo se razvilo u zapadnoj kulturi od puštanja misli da se udružuju. Kada bi se moglo uzeti ono što Džon Stjuart Mil radi logikom, kada bi se te misli mogle izvući iz te sfere i primeniti ih na ekonomski život, one bi se tu uklopile. Asocijacije koje bi tada tamo ušle bile bi upravo one koje se ne uklapaju u psihologiju. Čak i u onome što se pojavljuje u oblasti ljudskog razvoja, duhovna nauka prati stvarnost.

Dakle, duhovna nauka, ako je potpuno svesna težine trenutne svetske situacije, zna kakva se velika bitka vodi između trostrukog društvenog impulsa koji može doći iz duhovne nauke i onog koji se pokreće protiv ovog trostrukog aspekta poput talasa boljševizma, koji bi doveo do velike štete (Unheil) među čovečanstvom. I nema trećeg elementa osim ova dva. Bitka se mora odigrati između ovo dvoje. Ljudi ovo moraju da vide! Sve ostalo je već dekadentno. Ko god otvoreno gleda na uslove u kojima se nalazimo, mora zaključiti da je danas neophodno da prikupimo sve svoje snage kako bi se sav ovaj užasan Ahimanski posao mogao odbiti.

Ova zgrada stoji ovde,(19) iako trenutno nije završena. Danas od centralnih zemalja ne možemo da dobijemo ono što je najvećim delom, a pored onoga što nam je stiglo iz neutralnih država, dovelo ovu zgradu do ove faze. Moramo računati na doprinose zemalja bivše Antante. Ovde se mora razviti razumevanje onoga što će postati jedinstvena kultura koja sadrži duh, politiku i ekonomiju. Zato što se ljudi moraju udaljiti od jednostrane tendencije i moraju slediti one koji takođe razumeju nešto u politiku i ekonomiju, koji ne rade samo u dijalektici, već, budući da su i privrženi ekonomskim impulsima, imaju viziju duhovnog, a ne žele da stvore države u kojima država sama može da vodi privredu. Zapadni narodi će morati da shvate da se još nešto mora razviti osim posebnog dara koji će imati u budućnosti u pogledu formiranja privrednih udruženja. Sposobnost formiranja asocijacija se do sada primenjivala u pogrešnom pravcu, odnosno u oblasti psihologije. Ono što mora da evoluiraju jeste razumevanje političko-državnog elementa, koji ima druge izvore osim ekonomskog života, a takođe i duhovni element. Ali trenutno su centralne zemlje nemoćne, pa će ljudi u zapadnim regionima, što se sa istoka nije moglo očekivati, moraću da vide šta je svrha ove zgrade! Neophodno je da razmislimo šta se mora učiniti da se zaista predvidi nova kultura koja se mora pojaviti svuda u univerzitetkom obrazovanju budućnosti, tu moramo pokazati put. U osnivanju Valdorfskih škola, kultura se pokazala sposobnom da osvetli osnovno obrazovanje. Ali za ovo nam je potrebna simpatična podrška najširih krugova.

Pre svega su nam potrebna sredstva. Za sve ono što se, u višem ili nižem smislu, zove škola, potrebno nam je raspoloženje koje sam već pokušao da probudim na otvaranju Valdorfske škole u Štutgartu.(20) U svom uvodnom govoru tamo sam rekao: „Ovo je škola Valdorf . Veoma je dobro što je imamo, ali samo po sebi to nije ništa; nešto je samo ako u narednom kvartalu godine izgradimo deset tih valdorfskih škola, a zatim i druge. Svet ovo nije razumeo, nije imao novca za tako nešto. Zato što je zasnovan na tački gledišta: Oh, ideali su previsoki, previše čisti da bismo ih zaprljali novcem; bolje da ga držimo u džepovima; to je pravo mesto za **prljavi novac**. Ideali, oh, suviše su čisti, ne mogu se kontaminirati novcem! Naravno, sa takvom čistoćom ne možete postići inkarnaciju ideala, ako im ne donesete prljavi novac. I zato moramo imati u vidu da smo se do sada zaustavili na valdorfskoj školi koja ne može da napreduje adekvatno jer se na jesen nalazimo u velikim finansijskim poteškoćama. Ovo su za sada ignorisani, ali na Uskrs ćemo ih ponovo sresti. A onda, posle relativno kratkog vremena, pitaćemo se: da li da odustanemo? I moraćemo da odustanemo ako pre toga ne stigne razumevanje koje im energično ulazi u džepove.

Dakle, radi se o buđenju razumevanja u ovom pogledu. Mislim da ne bi bilo mnogo razumevanja ako bismo rekli da želimo nešto za zgradu Dornaha ili tako nešto, kao što je već pokazano. Ali, i danas se za to nailazi na razumevanje, ako neko želi da pravi sanatorijume ili nešto slično, dobija novac, i to koliko hoće! To baš i nije ono što mi želimo, ne želimo da gradimo mnoštvo sanatorijuma, potpuno smo saglasni da ih pravimo sve dok su neophodni; ali **ovde je pre svega reč o hranjenju te duhovne kulture** čija će se potreba pokazati kroz ono što sam pokušao da ostvarim na ovom kursu (21). To je ono što sam pokušao da predložim, da dam stimulans onome što sam ovde pre nekoliko dana izrazio rečima „Svetsko udruženje škola“ (Weltschulverein). (22)

Naši nemački prijatelji su otišli, ali nema govora o tome da zavisimo od njih za ovo 'Svetsku druženje'. Na onima koji su, kao prijatelji, došli ovde, uglavnom iz svih mogućih regiona ne-nemačkog sveta, i koji i sada sede ovde, je da razumeju ove reči „Svetsko društvo škola“ jer je to od vitalnog značaja da pronađemo školu za školom u svim oblastima sveta **zasnovanu na pedagoškom duhu** koji vlada Valdorf školom. Moramo da budemo u mogućnosti da proširimo ovu školu dok ne pređemo na visoko obrazovanje kakvo očekujemo ovde. Za ovo, međutim, moramo moći da završimo ovu zgradu i sve što joj pripada, i da možemo stalno održavati ono što je neophodno za rad ovde; da bude produktivan,

Ljudi pitaju koliko je novca potrebno za sve ovo. Ne možete reći koliko, jer nikada ne postoji gornja granica. I, naravno, nećemo moći da osnujemo Svetsko školsko bratstvo jednostavnim stvaranjem odbora od dvanaest, petnaest ili trideset ljudi koji će doneti dobre pravilnike o tome kako bi takvo Svetsko školsko bratstvo trebalo da funkcioniše. Sve to nema smisla. Ne cenim ni programe ni statute, već samo rad aktivnih ljudi koji rade sa razumevanjem. Biće moguće osnovati ovo Svetsko bratstvo — pa, ne možemo na neko vreme da idemo u London — u Hagu ili na nekom takvom mestu, ako se može stvoriti baza, možda i na drugi način ako prijatelji koji će uskoro otići u Norvešku, Švedsku, Holandiju ili bilo koju drugu državu: Englesku, Francusku, Ameriku itd., da probudi u svakom ljudskom biću koje može steći utemeljeno uverenje da mora postojati Svetsko bratstvo škola. Trebalo bi da prođe kroz svet poput požara **da se Svetsko bratstvo škola mora pojaviti da bi obezbedilo materijalna sredstva za duhovnu kulturu koja je ovde namenjena.**

Ako je neko u drugim stvarima sposoban, kao pojedinac, možda da ubedi stotine i stotine ljudi, zašto ne bi mogao za kratko vreme, pošto se propadanje dešava tako brzo da imamo samo malo vremena da imamo uticaj na mnoge ljude kao na samog pojedinca, tako da bi se, ako bi neko došao u Hag nekoliko nedelja kasnije, videlo koliko je rasprostranjena misao: „Stvaranje Svetskog saveza škola je neophodno, samo nema sredstava za to. Ono što pokušavamo da uradimo iz Dornaha je istorijska neophodnost. O inauguraciji ovog Svetskog saveza škola biće moguće govoriti tek kada ideja o tome već postoji. Prosto je utopija osnivati neke komitete i osnivati Svetsko bratstvo, ovo je glupost! Ali da bismo radili od osobe do osobe i brzo širili realizaciju, dobro utemeljeno razumevanje, koje je tako neophodno, jeste ono što mora da prethodi osnivanju. **Duhovna nauka živi u stvarnosti.** Zato se ne

uključuje u predloge za planove osnivanja, **već radije ukazuje na ono što se mora dogoditi u stvarnosti** — a ljudska bića jesu stvarnost — da bi tako nešto imalo neku perspektivu.

Dakle, ovde je važno da konačno naučimo od duhovne nauke kako da stojimo u stvarnom životu. Nikada se ne bih uplitaio u prosto utopijsko osnivanje Svetskog saveza škola, ali uvek bih bio mišljenja da ovo Svetsko bratstvo može nastati samo kada se dovoljno veliki broj ljudi uveri u njegovu neophodnost. Ono mora biti stvoreno da bi se desilo ono što je neophodno čovečanstvu, što je već demonstrirano u našem kursu ovde. Ovaj **Svetski savez škola mora biti stvoren**.

Pogledajte šta ovo bratstvo znači u celom međunarodnom životu, u pravom smislu! Želeo bih da ovim zahtevom danas zaključim ono što je, na jedan sasvim drugačiji način u našem kursu, govorilo čovečanstvu preko onih koji su bili ovde i preko kojih se nadamo i želimo da to sprovedemo u svetu. . Svetski savez škola može biti odgovor sveta na ono što mu je postavljeno kao pitanje; pitanje preuzeto iz stvarnih sila ljudske evolucije, odnosno iz ljudske istorije. Dakle, neka se desi ono što se može desiti Svetskom savezu škola, prema ubeđenju koje su ovde uspeli da steknu! Ovo je odjek onoga što sam želeo da kažem danas.

Preveo

Mr Đorđe Savić,

Pančevo, 2023.